

Árumegállító, avagy lerakodási/lerakati jog

Az árumegállító joggal rendelkező városok megszakították az áru útját, és arra kényszerítették a kereskedőt, hogy az adott településen megálljon. Az ilyen kiváltsággal rendelkező településeket lerakó helyeknek, az árucseré helyének nevezik a források, ahol az idegen és hazai kereskedők a kamaraispán, az érsek embere, a tárnokmester embere és mások tudtával szabadon kereskedhettek, azaz lehetőségük volt arra, hogy ne csak a kamara pénzeivel folytathassanak árucserét, mint ahogy azt egyéb helyeken előírták. Ezek voltak azok a városok, ahol a vásároktól függetlenül mindennap folyhatott az árucseré. Az uralkodó által biztosított lerakodási jog természetes következménye volt, hogy e településeken lerakatok jöttek létre, mint ahogy vásárendély esetén a településen piacteret alakítottak ki. E kereskedelmi forma a bel- és külkereskedelem szempontjából egyaránt fontos volt, hisz a külföldről származó áruk egy-egy gócpontban nagy tételben cserélhetek gazdát, a külföldi kereskedő egy-egy ilyen helyen biztos vásárlóközönségre talált, az adott település kereskedői a továbbértékesítésben előnyhöz jutottak, a belkereskedelem így hazai kézben maradt. A lerakatok a középkori kereskedelem nélkülözhetetlen kellékei lettek, bár időnként egy-egy kereskedő (csoport) megpróbálta magát a kényszer hatálya alól kivonni. Ilyen esetekben a városok igyekeztek jogukat érvényesíteni, és e kereskedőkre rákényszeríteni.

A Magyar Királyság területén kezdetben a külföldi kereskedelmi portékák illetően kereskedelme Nyugat-Európához hasonlóan spontán módon, önkéntes alapon jött létre. Jó példa erre Esztergom, ahol több tényező hatott együttesen: kedvező földrajzi fekvés, a 13. század közepéig királyi székhely, a középkorban a vármegye és a magyar egyház központja, a 11. században csak itt működött pénzverde, a külföldi kereskedők csak itt válthatták be pénzüket, itt kaphattak kiviteli engedélyt. A 13. század második felétől azonban Buda központi szerepének megszilárdulását követően ezt a spontán módon kialakult, de kiváltságlevéllel nem megerősített jogot Esztergom már nem tudta gyakorolni.

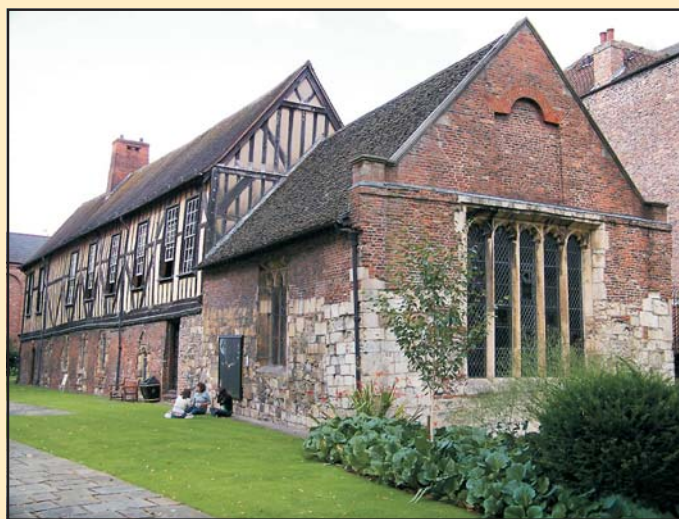
Az első kiváltságlevélben lefektetett lerakodási jog IV. Béla nevéhez kötődik, aki 1244. november 24-én Pest összes kiváltságát írásba foglalva megemlékezett arról, hogy a le- és felfelé közlekedő hajók és révhajók áruikkal és szekerekkel térjenek be, és mint annak előtte, mindennap vásárt tartsanak. Ez utóbbi nem a naponta megtartott piacot jelentette, hanem lehetőséget biztosított olyan mindennapi árusításra, ami a vásároktól függetlenül zajlott. A pesti polgárság nagy része egy újabb tatár betörés hírére a budai

Várhegyre települt, és magukkal vitték kiváltságukat. A lerakat-jog ezáltal Budára szállt át és élt tovább az egész középkoron át. Az Árpád-korban e két településen kívül Győr rendelkezett lerakodási joggal. Itt az Ausztria felől jövő vagy oda menő kereskedők áruinak kirakodását és cseréjét rendelte el 1271-ben V. István.

A 14. századtól megjelenő kiváltságlevek mellett a városi rendelkezéseket is figyelembe véve rendszerezhetjük a lerakat-jog egyes típusait a Magyar Királyság területén. Az első csoportba azokat a kiváltságokat sorolhatjuk, amelyek akkor léptek érvénybe, ha egy kereskedő átment egy adott települé-

Kereskedelmi csarnok és bejárata az angliai Yorkban. Végleges formájában 1368-ban készült el

sen, illetőleg annak körzetén. Ebben az esetben két lehetőség állott fenn: vagy a városon túl már nem vihette áruját, vagy a lerakodást és az árusítást követően távozhatott a településről, és folytathatta útját. Az előbbi esetben a város jogát csak a bel- (Sopron, 1324) vagy csak a külföldi kereskedőkön érvényesíthette (Buda, 1347–1350; Kassa, 1361; Szeged, 1382; Brassó, 1395), vagy az hatályos volt a bel- és külföldi kereskedőkre egyaránt (Buda, 1361–1365; Kassa, 1399), esetenként ez belföldi kereskedőkre csak korlátozottan volt érvényben (Buda, 1402; Kassa, 1402). Ha a kereskedő tovább vihette áruját, előfordult, hogy meghatározták az ott eltöltendő napok számát is. Ezzel találkozunk Lőcsén, ahol 1321-ben I. Károly két hétben állapította meg az ott árusítással töltendő napok számát. Legtöbbször azonban erre nem került sor, csak azt tudjuk, hogy a kereskedőknek lehetőségük volt áruikat a településen túl is vinniük, a korlátozás pedig az árusok származására vonatkozott, azaz vagy a bel- és külföldi kereskedőkre egyaránt (Sopron 1402; Pozsony, 1402), vagy a külföldi és meghatározott belföldi kereskedőkre (Lőcse, 1402). A második nagyobb csoportba azokat a jogokat sorolhatjuk, amelyek egy adott területre történő belépés esetében léptek érvénybe. Azok, akik a Szepességbe mentek, elsőként Lőcsén voltak kötelesek kereskedelmi porté-

Nürnbergi kereskedő, 1440 körül

káikat áruba bocsátani, akik pedig Sopron megyén keresztül jöttek az országba vagy azon keresztül akartak árut szállítani, Sopronban értékesítették áruikat. Buda városa pedig saját jogát úgy értelmezte, hogy az minden külföldi kereskedőre érvényes, aki az ország területére érkezik, sőt azok csak és kizárólagosan városukban rakhatják le, és azon túl már nem is szállíthatják portékáikat. Ez az igény a gyakorlatban nem valósult meg. Volt egy *harmadik csoportja* is a lerakat-jognak, amikor az csak egy meghatározott árutípusra, jelesen a külföldről származó sóra vonatkozott: ezt találjuk meg Szucsányban a lengyel só, Sopronban az Ausztriából származó só tekintetében.

Buda általános megfogalmazású Árpád-kori jogának, mely szerint a le- és felfelé közlekedő hajók és révhajók áruikkal és szekereikkel térjenek be, és mint annak előtte mindennap vásárt tartsanak, pontosítására elsőként 1347 és 1359 között kerülhetett sor, amikor Buda azon joghoz jutott, melynek értelmében a külföldi kereskedők már e városon túl nem mehettek az országban. 1361 és 1365 között I. Lajos Buda jogát kiterjesztette a belföldi kereskedőkre is, akikre a külhoniakhoz hasonlóan nemcsak az áru lerakodása, de annak továbbszállításának tilalma is vonatkozott. 1398 és 1402 között Zsigmond pontosan meghatározta azon kereskedők körét, akikre a budai lerakodás kötelezettsége vonatkozott, így a Bécsből, Németföldről, Lengyel-, Cseh-, Orosz-, Poroszországból, Itáliából érkezők, valamint azon kereskedők, akik a német területek vagy Itália felé mentek, ha áruikat átszállították Budán, akkor azt ott el kellett adniuk és nem lehetett tovább vinniük. 1402 októberében viszont már Zsigmond korlátozta ezt a jogot, és bár a külföldi kereskedőkre továbbra is érvényben hagyta, a belföldi kereskedők esetében már akként nyilatkozott, hogy azok a vámok és a harmincad megfizetése ellenében áruikat akadálytalanul vihetik külföldre, kivéve az Erdélyből érkezőket, akik ezután is kötelesek lerakodni Budán. Ennek ellenére a budaiak a továbbiakban is érvényesíteni próbálták jogukat az összes belföldi kereskedő felett, így Zsigmond az 1405. évi dekrétumában újra mentesítette, már megszorítás nélkül a belföldi kereskedőket Buda lerakodási joga alól. A 15. század elején már több város is élt ezzel a joggal, így Buda szerette volna elérni, ha kiváltságuk minden olyan külföldi kereskedőre érvényes, aki átlépi az ország határát. A lerakat-jog azonban minden város számára fontos volt, így Buda a középkor folyamán *sohasem tudta elérni azt, hogy kizárólagos lerakattal rendelkezzen*. Az itt lezajló folyamat azonban tipikus: a városok jogukat elsőként csak a külföldi kereskedőkre igyekeztek kiterjeszteni, majd később a belföldi kereskedőkre is, ami ellen azonban azok tiltakoztak, így az uralkodók hol engedélyezték, hol visszavonták a belföldi kereskedőkre vonatkozó passzusokat.

A külföldi kereskedők a lerakatokon kívül az éves vásárokon, sokadalmakon folytathattak árucserét, a hetivásárokon való részvételüket azonban igyekeztek tiltani a különböző rendelkezések. Míg a lerakatokban az árukat csak nagy tételben

Buda látképe Hartmann Schedel krónikájában, 1493

értékesíthették, a sokadalmakon kis tételben is árusíthattak. A budai jogkönyv még azt is meghatározta, hogy a budai lerakatokból mely sokadalmakra szállíthatták el megmaradt áruikat a külföldi kereskedők: így azt csak a budafelhévízi és az óbudai éves vásárookra vihették ki az árusok. A lerakatokban csak belföldi kereskedők vásárolhattak, és míg Budán 1421 előtt csak budaiaknak engedélyezik a lerakatokban a külföldi kereskedőtől az áruátvételt, ezt követően azonban kiterjesztik az összes belföldi kereskedőre.

Az Árpád-korban Esztergom, Buda, Győr és feltehetően Zágráb voltak azok a települések, ahol a külföldi kereskedők nagyban értékesítették áruikat. A kereskedelemnek helyt adó árucsernek még nem épültek ki, az árucser a kereskedők szállásán, esetleg a harmincadszedő helyen valósult meg. Buda és Zágráb az egész középkoron át lerakat-joggal rendelkezett. Az Anjou uralkodók újabb városoknak biztosították a lerakatok kiépítését: így Lőcse, Sopron, Kassa is a külkereskedelem központjaivá váltak. Azzal, hogy a kereskedők Brassón és Szeben túl már nem vihették áruikat, I. Lajos e két településen a későbbiekben kialakult és kiváltsággal megerősített lerakatok alapjait fektette le. Zsigmond uralkodása alatt újabb közösségek nyerték el e jogot, melyek közül Pozsony, Nagyszombat, Késmárk és Igló a későbbi századokban is – esetenként hosszabb-rövidebb ideig tartó kihagyással – élvezték ennek előnyeit, míg (Székes)Fehérvár, Trencsén és Keve esetében ez csak ideig-óráig fennálló kiváltságnak tekinthető. A középkor végén Beszterce bizonyosan, Karánsebes pedig feltételezhetően megkapta a lerakat fenntartásának jogát.

WEISZ BOGLÁRKA

Mérlegelés az árulerakatban. Illusztráció a Prágai Missaléban, 1521

